

Georg Kühlewind Alapítvány

Negyvenkilencedik hírlevél

Alapítványunk 49. hírlevelében *Ungár István* írásait olvashatják Franz Schubertől.

Fenyő Ervin

Ungár István

Három a dal

*

Az út vége

Schubert *Der Wegweiser* című daláról

Krisztusi korban nem gondolunk a halálra. Legalábbis kevesek teszik. Közülük való az a tizenkilencedik századbeli szemüveges fiatalember, aki kottafejekbe helyezte gazdag érzelmvilágát.

Franz Schubertnek hívták. Valójában ezt a kort sem élte meg. Harmincegy esztendővel a háta mögött egy reményekkel, megvalósulatlan, gyönyörű álmokkal teli vándorút végére elfáradt. Ifjúi mosolyát gyakran homályosították el a csalódás könnyei. Szerette az életet, mégis bölcs alázattal és megadással vette tudomásul a végállomás kegyetlenül korai közeledtét.

Megrendítő tanusítványa ennek a Wilhelm Müller verseire komponált *Winterreise* (Téli utazás) című huszonnégy dalból álló ciklus. Huszadik dalában – *Der Wegweiser* – fenyegető útjelzőtábla figyelmeztet, hogy a folytatás már egyirányú, vissza onnan nem tért soha senki. Schubert vándora azonban nem hátrál meg, tovább lép. Az utolsó négy dal egy síron túli birodalmat tár fel. Legvégül egy öreg verklis – *Der Leiermann* – forgatja ócska, lepusztult ládikáját, amelyből a semmibe tűnik egyhangú, primitív, nyomasztóan együgyű dallamocskája. Felette az énekes szólam egy már mindenből kiábrándult lélek végletekig lecsupaszított nótáját hangoztatja mollban. A zongora basszusszólamában konganak a kilátástalanság üres kvintjei a kietlen vidéken. A vándor szíve szerint társulna a koldushoz magányossága elől menekülve, hiszen nemcsak együtt érez vele, de érzi, hogy az öregember ő helyette is koptatja zeneszerszámát. Talán jobb lenne, ha együtt zenélnének örökre. Ezzel a keserű és fájdalmas képpel búcsúzik a dalciklus túl az emberi élet határán. A *Der Wegweiser* című dal indítása egyszerű bánatot beszél el moll hangnemben. Panaszhangja ekkor még nem sejteti, hogy milyen pokoli drámát készít elő, még nem érzékelhető, hogy a ciklus legfélelmetesebb látomásához értünk:

„Mért, hogy mindig arra járok,
ahol nem járt senki más?”

A komor moll és a zongora basszusszólamában megbúvó, makacsul ismétlődő pontozott tizenhatodok és harminckettedek – melyeket az énekszólam is átvesz – a rendíthetetlen tovább és tovább haladás eltökéltségének motorját képezik. A felfelé igyekvő pontozott ritmusú dallammenetek az elszántságon túl, némi bizakodást is rejtenek magukban.

Amikor a dal középső szakasza az azonos nevű dúr lágyan simogató, fénylő sugarába lép, a vándorral azonosulva, nyíltan sírva fakad:

„Embert látnom szinte fájna,
minden emlék messze tűnt...”

A vándor vágyik ugyan a magányra, de ugyanakkor szenved is tőle. Schubert mollból az azonos alapú dúrba történő, fájdalmában mosolygó „kiruccanásai” szinte már elviselhetetlenül szépek és vigasztalhatatlanok. Panaszkodni csak mollban lehet, a dúr a befelé könnyezés otthona. Másokkal megoszthatatlan és másoknak el nem magyarázható bánat búvóhelyéül szolgálhat. Külső pompába költözött belső sötétség. Ezek nem a fejedelmi dúr győztes harmóniái, hanem a reményvesztettség költői beismerései.

Ezután a dúr hangnem párhuzamos molljának hatodik fokán szétnyílik és így még kétségbeesettebbé válik a dal:

„Ami űz a pusztá tájra,
milyen vágy mely éget,
mely csak éget, mint a tűz.”

Majd a zongorakiséretben ismétlődő nyolcadértékű hangok magukra maradnak, mintegy megelőlegezve a dal dermesztő zárószakaszát. A párhuzamos moll dominánsáról rövid átvezetéssel visszasüllyed a darab az eredeti alap moll hangnemébe. A nyitó dallam, melyet a középrész dúr hangnemben melengetett, immár az eredeti helyén és alakjában tér vissza megfelelő a triós szerkezet formájának. Csakhogy ez csak látszólag az. A visszatérés hangulata ekkor már vészjóslóan sötét. A zongora a felfelé kapaszkodó ismerős pontozott ritmusok egymást váltogatva a bal- és a jobbkezben is megjelennek, míg az énekszólamban már nincsenek. Helyette szinte jajkiáltás szerűen kiszélesedik, már nem panasz, hanem segélykérés a dal. Múltóban a kétségek, itt hamarosan határozott döntés születik. Az örökvándor Schubert – mert hisz róla van szó – át fogja lépni a túlvilág kapuját:

„Egyik útjelzőn jól láttam,
hogy a város merre van,
de csak arra hajszolt vágyam,
ahol csend és béke van.”

A zongora basszusában utólszor elhangzó – mondjuk így (!) – vándormotívum sejtelmes repetíciókkal egy elsápasztóan rémisztő, szörűségees codá-ba torkollik. Schubert dalirodalmának – úgy vélem – legmélyebb pontjához értünk; az út végéhez. A zongora orgonapontszerű, kísérteties nyolcad-ismétléseit egyre feszültebb akkordok veszik körül, szinte a misztikum határait súrolva. Hiába állja a vándor útját egy másik, figyelmeztető jelzőtábla, hogy vigyázz (!), a folytatás veszélyes (!), ő tántoríthatatlanul megy tovább. Igazán nincs is választása, a túloldal hívja, és már nem ereszti a harmincegy éves dalnokot:

„Másik útjelzőhöz érek,

rajta intő szózat ég,
hogy az úton melyre lépek,
senki nem jött vissza még.”

A terccel magasabban megismételt mondatrész, majd a teljes mondat megismétlése, a nyolcadhangok mind kíméletlenebb láncolata az átvezetést vízionálja a rettegett másik világba, az ismeretlen felé. A halál hangjai ezek. Az énekes szólam a zongorakisérethez igazodva ugyanazokat a monoton, irgalmatlan nyolcadokat ismételteti, szinte megfélemedkezve a dal dalszerű mivoltáról. Éjszakai sűrű homály borul a dalra. Nyomatékuul utoljára a korábbi nyolcad ritmusértékek helyébe negyedhangok lépnek:

„...senki nem jött vissza még”.

A zongora utóhangjait elnyeli a végtelen. A vándorral együtt az is eltávozik, ködbe vész. Búcsú az élettől, amelytől a daloló ifjú vándor oly sokat várt, s amely rendre cserben hagyta, egy valamit kivéve – igaz, az minden fölött áll –: a muzsikát. Nem is győzött eléggé hálás lenni érte. Ám a fukar révész ezt sem engedi a ladikjába, hogy átvigye a túlsó oldalra. De ki tudja (?), hátha odaát is muzsikálnak?!

Krisztusi korban nem gondolunk az elmúlásra. Miért is tennénk?! Vannak, akiknek nem adatik meg, hogy felkészülhessenek az elkerülhetetlenre.

A tragikusan ideje korán elragadott Schubert azonban nagyon korán felkészült az elfogadására, mert valami megsúgta: várja az útjelzőtablán túli lét hamarosan. Talán félelemmel, de semmiképp sem viszolyogva tőle, harmincegy éves öregemberként kelt át a folyón. Ő, ezen az itteni parton még abban is a szépséget kereste.

Hetvenhárom évesen vallom: igaza volt, és hiszem, hogy odaát meg is találta.

2018. június 28.

Bölcsődal

Schubert *Des Baches Wiegeli*ed cím daláról

Soha nem tudtam eldönteni, hogy a Wilhelm Müller költeményekre komponált *Die schöne Müllerin* című Schubert dalciklus utolsó – huszadik – darabja – *Des Baches Wiegeli* (A patak bölcsődala) szomorú-e vagy éppen vigaszt hozó, fájdalmas-e, vagy inkább feloldozó, esetleg mindegyik (?). Az öt versszakból álló strófikus bölcsődal odaadó szeretettel ringatja el a fiatal vándorló molnárlegényt, hogy álmában békésen emelje át végső pihenőhelyére. A patak éneklő a szeretetteljes bölcsődalt, ő öleli magához, és őrzi nyugalmát az ifjúnak, fel-felcsillanó habjai a dúr hangnem harmóniájával takarják be a számára oly kedves fiatalembert. *A szép molnárlány* című dalsorozat két szereplője a félénk és érzékeny vándorló molnárfiú, és a bölcsen csordogáló, irányt mutató tisztavízű patak. Kettejük meghitt párbeszéde az utolsó előtti dal: *Der Müller und der Bach* (A molnár és a patak). Itt személyesíti meg először a patakot a költő és a zeneszerző. A pataktól vár az ifjú a kétségeire megnyugtatót. Vele osztja meg magányból született vágyait, bánatát és csalódását. A ciklus címadó szép molnárlánya csupán egy ábránd. A zavarbaejtően leegyszerűsített dal zongorakisérete is szerény. A zongora indítja és zárja a dalt légies finomságú csendességgel, amely megmarad, átszövi az egész művet, elrugaszkodva valamelyest a földi valóságtól. A kíséret dallammenetéhez simulva az énekszólam nagyrészt tercel a zongorával. A zongorán két nyolcad-értékű hangot követő negyed ritmus-érték újra

és újra külön súlyt kap, amint a sziklákon legördülő kis hullámok egy csöppet feltornyosulnak; a kis nyújtott ritmusok nagy szekund sűrűdése az állandóság és a folytonosság zenei megjelenítői. Varázslatos tájkép a szorogásaitól immár végérvényesen megváltott ifjú nyughelyéről. A sír mozdulatlan, a patak nem az. A bölcsődal az alap dúr hangnemből néhány elsötétüléstől eltekítve nem mozdul el, kivéve azt a pár ütemnyi kirándulást, amellyel ellátogat a szubdominánsba.

A patak szelíden csordogálva rejti magában a molnár, a vándor, azaz Franz Schubert órá bízott érzékeny titkait, egy nemes lélek határtalan gazdagságát.

Az ifjú vándorlása során a patak mentén megélte a jövő ismeretlenjébe vetett szenvedélyes hitet – *Wohin?* (Hová?) –, az elbizonytalanodást – *Der Neugierige* (A kíváncsi) –, a hirtelen megeredő záporosövel elszalasztott lehetőséget – *Tränenregen* (Könyzápor) –, az önámítást – *Mein!* (Enyém!) –, a szerelemből adódó féltékenységet – *Eifelsucht und Stolz* (Féltékenység és büszkeség) –, a szeretett lány iránti gyöngédséget – *Die liebe Farbe* (A kedves szín) –, a haragot, a csalódást – *Die böse Farbe* (A gyűlölt szín) –, és a lemondás keserűségét – *Trockene Blumen* (Elszáradt virágok).

Már a negyedik dalban hálát mond a tizenhatod ritmusban áradó pataknak – *Danksagung an den Bach* (Hálászó a patakhöz). Azt gondolom, hogy Schubert sohasem látott ellenfelet a halálban igazán. A rendkívül korai *Erlkönig* (Rémkirály) egy csaló hazugot állít a későbbi *Der Tod und das Mädchen* (A halál és a lányka) jóságos, atyáskodó alakjának helyébe. Az utóbbiban hitt ő igazán, emellett tesz hitet *A patak bölcsődalában* is.

A teljes dalciklus során gyermeki alázattal és őszinte ragaszkodással fordul majdani szemfedőjéhez, a vele együtt vándorló patakhöz. Az élet oly sokszor bántotta, a patak elhozhatja a gyógyulást. Schubert két vándorló dalciklusa megrendítően letisztult dallal zárul. Amíg a *Winterreise* (Téli utazás) a befejező dalával – *Der Leiermann* (A verklis) – pokolian nyomasztó, addig a *Die schöne Müllerin* bölcsődala megemelkedik, és visszafogott eszköztárával a dalciklus megkoronázásává válik. A molnárlegény eggyé válik a patakkal, amely az örökkévalóságba sodorja kis barátját. Az otthontalan vándor benne otthonta talált. Mosolyra és könnyekre késztet egyaránt. Elnehezült szívvel veszünk búcsút a pataktól és a molnártól. Soha nem tudtal eldönteni, hogy *A patak bölcsődala* szomorú-e vagy inkább gyönyörűséggel tölt el. Az a csodás, hogy nem is kell.

2018. július 1.

Háladal

Schubert *An der Musik* című daláról

„Dank! sei dir Osiris!

Dank! dir Isis gebracht!”

– szól a meghatott ünnepi hálaadó szózat Mozart *A varázsfuvola* című operája végén azért, hogy Sarastro napfényes birodalma diadalmaskodhatott az éjszaka gonosz, sötét erővel szemben.

Schubert kortársmuzsikus óriása, Beethoven soha nem feledte megköszönni a jót: orvosának, a természeti erőknél és Teremtőjének, mégoly tragikusra fordult sorsa ellenére. Vagy tán épp azért. Megrendítő példáit adta ennek a *Fidelióban*, a *Pastoral szimfóniában*, az Op. 132-es *a-moll vonósnégyesében*, melyet élete utolsó alkotásában Bartók Béla is felidézett a *III. zongoraverseny* lassú tételének lírai kereteként, és még

számos más remekművében. Schubert sem volt takarékos a köszönetnyilvánításban. Hálaszó illeti a patakot *A szép molnárlány* című dalciklusban, és hálával adózik a legnagyobb kincsnek, a legmagasabb értéknek, amit az élettől kapott – ki nem tudná, hogy mi volt az (?) –: a muzsikának. Külön kis ódát írt hozzá. A Franz von Schober versére megkomponált *An die Musik* című dal szinte himnikus méltósággal emelkedik magasztos dúr hangnemben a zongorakiséret nyolcadritmikája fölé.

„Te enyhet adsz, és boldog békét küldsz rám” – énekli Schubert megindító vallomásként. A hála belülről fakadó kényszer. Schubert énekes dallama mind szenvedélyesebb lesz, míg a zongora is izgatottabbá válik, az egyenletes négyes tagolású nyolcad-szünetekkel megszakított hármas csokrok hevülete, tetőpontján hatodik fok, negyedik forú emelt szűk szeptim mámoros extázisa, utána hullik vissza első fokú kvart-szext és domináns szeptim után lenyugodva és elcsesedve a tonikára.

A dal két strófás, melyet összekapcsol, majd lezár egy teljesen önálló zongoraszóló, átvéve az énekestől a végképp kimondhatatlant, mindvégig nyolcad ritmusértékben uralva az egész dal meleg hangulatát, igazi schuberti érzékenységgel ékesíti utólag az énekszólamot.

Muzsika a muzsikáról.

A közzjáték és a lezárás főszereplője a zongora, ám az énekszólamot szolgálja akkor is. Új dallama belőle ered, belőle meríti a nemesen áradó dallambőséget és megilletődöttségét. Ez a dal Schubert önmagának tett vallomása, melyből erőt gyűjt, és vívódásai közé segítségével őáltala belelop egy szeletnyi boldogságot. Mert hálát adni nemcsak tartozás, hanem örömforrás is. „Du holde Kunst! ich danke dir!” (Te kegyes Művészet! Köszönöm Neked!) – fejezi be a második versszakban a költő a verset, Schubert a dalt. A zongora a megismételt közzjátékkal bearanyozza a köszönetet. Talán Schubert valamennyi tragikus hangvételi dalához gondolatban hozzá kellene illeszteni az *An die Musik*-ot, akár önmagunk vigasztalásáért is, hogy soha ne feledjük: a dal gyógyít. Hála! Ez élteti Mozart, Beethoven, Schubert, Bartók és megannyi más alkotózseni művészetét. Valójában mélyen meghúzódik az minden nemes lélekben. Hiszen hálátelt szívvel mégis mennyire más várni azt a bizonyos hálátlan csónakost.

2018. július 5.